

STRATEGIJSKA UPOTREBA NAŠIH ORUŽANIH SNAGA U NOR

Način strategijske upotrebe oružanih snaga je značajan, a možda i najznačajniji problem svake strategije, pa i naše, ali u svakom slučaju ne jedini, pa prema tome i nedovoljan da se sagleda i fizionomija strategije u celini i svi njeni suštinski problemi i zadaci. Među ostale krupne probleme i kategorije spadaju: politički i vojni ciljevi rata, njegov oblik ili vrsta, organizacija oružanih snaga, strategijsko rukovođenje, mobilizacija, snabdevanje i zbrinjavanje oružanih snaga, međusaveznički vojni odnosi itd. koji se u ovom članku ne pominju, ili se to čini samo usput i koliko je potrebno radi razumevanja teme. Radi se, dakle, o ograničenom zahvatu u široku materiju naše strategije, tj. o osnovnim problemima, rešenjima i postupcima koji su karakterisali strategijski način upotrebe naših oružanih snaga.

Članak je skica teorijske sinteze i uopštavanje problema, globalnih preseka i ocena najznačajnijih načela i rešenja iz domena strategijske upotrebe oružanih snaga, a ne hronološki opis istorijskih zbivanja. Ovakav način obrade pretpostavlja poznavanje istorije NOR-a (pre svega vojne), kao i politike KPJ.

Nužno je takođe naglasiti da pri ovakvoj obradi, veliku teškoću predstavlja određivanje kriterija šta je politika, za razliku od strategije, a šta operatika i taktika kao niže grane ratne veštine. Ni naš NOR (kao uostalom ni svaki drugi) nije moguće razmatrati ni razumeti kao čisto vojnu pojavu, odvojenu od opštih uslova i revolucionarne političke strategije KPJ. Vojna strategija NOR-a predstavlja samo deo političke strategije — njeno najznačajnije sredstvo, od čije je izgradnje i načina upotrebe u najvećoj meri zavisilo postizanje političkih ciljeva rata. Zbog toga politička linija KPJ ne samo što je predstavljala bazu i usmeravajuću silu vojne strategije, već je od nje bila nerazdvojna, vršeći često — naročito u početku rata — i direktno njene funkcije. Kad je reč samo o načinu strategijske upotrebe oružanih snaga, nužno je uočiti da su u svakom od načela, metoda i formi implicitno sadržani politički motivi i uzroci koji su proizilazili iz krajnjeg političkog cilja rata — a sama načela, metodi i forme su i realan izraz vojnog odnosa snaga. Pri određivanju donje granice strategije pošlo se od kriterija primene i postojanja operacija kao forme oružane borbe, a analogno tome i operatike kao grane ratne veštine, premda se to u ovom napisu odgovarajućim argumentima i primerima posebno ne dokazuje niti se zadržava na operativnim iskustvima i principima.

Radovi druga Tita, njegovi članci, pisma, direktive i naredbe predstavljali su osnovni i najglavniji materijal na kome je baziran ovaj članak. Ovi dokumenti, po bogatstvu i originalnosti, predstavljaju neiscrpan rezervoar naše vojne misli, bez čijeg izučavanja nije moguće shvatiti naša ratna iskustva.

Iako se radi o jedinstvenoj strategiji koja je kao koncept i ideja bila unapred celovito određena i predviđena, iz metodskih razloga je bilo podesnije izneti njene najkarakterističnije crte kroz tri osnovne etape rata, da bi se dublje zahvatio i jasnije sagledao njen evolutivni proces razvitka, a kroz to i osnovna fizionomija u celini. Razume se da nije moguće između etapa povući jasnu i oštru granicu, budući da su se sredstva, načela i metodi borbe ispreplitali u većoj ili manjoj meri kroz ceo tok rata, igrajući veću ili manju ulogu, ali uvek adekvatnu određenim uslovima, čineći na taj način kompleksan sistem sredstava i metoda, što našu strategiju i čini originalnom i nimalo šablonskom. Uslojna podela na etape učinjena je tako da prva obuhvata period partizanskih odreda, tj. od početka ustanka do stvaranja NOVJ, druga, period NOVJ do stvaranja prve armijske grupe i treća, završni period rata, u kome je osnovno sredstvo JA.

I

POČETNA STRATEGIJSKA KONCEPCIJA O NAČINU IZVOĐENJA ORUŽANE BORBE¹

Ratna veština NOR-a (kao uostalom i svakog drugog oblika rata) predstavlja subjektivan, više ili manje uspešan i stvaralački izraz objektivnog odnosa snaga dva suprotstavljena protivnika — posmatranog u dijalektičkom jedinstvu, međusobnoj uslovljenosti i neprekidnom kretanju i razvoju svih onih faktora iz kojih rezultira određen odnos snaga na svakoj etapi ratnih dejstava. Budući da međusobni odnos snaga nije stalna, jednaka i nepromenljiva veličina, i koncepcija strategijskih dejstava se menjala, razvijala i saobražavala konkretnom odnosu snaga na svakoj etapi. Od svih faktora oružane borbe (žive sile, materijalno-tehničkih sredstava, prostora i vremena) koji i čine sastavne elemente opšteg odnosa snaga, za nas i našu ratnu veštinu, a napose za strategiju, od najvećeg i bazičnog značaja bio je čovek (živa sila), od čijeg su načina upotrebe u prvom redu zavisile uspešna primena i efikasnost i ostalih faktora.

Osnovna ideja okupatora sastojala se u posedanju i držanju gradova, industrijskih centara i drugih važnih objekata, korišćenju komunikacija radi manevra živom silom i ratnom tehnikom, snabdevanja trupa i eksploatacije prirodnih bogatstava naše zemlje. Ostali prostor računao je da drži pod kontrolom pomoću policije, žandarmerije, upravnog aparata i kvislinških oružanih odreda.

Iz ovakvog globalnog strategijskog rasporeda okupator je težio da delom svoje oružane sile i okupacionim aparatom drži posednute objekte, a drugim delom svojih i kvislinških snaga ofanzivno dejstvuje i našim snagama nametne frontalne, dugotrajne, uništavajuće sudare na otvorenom prostoru, u kojima bi u punoj meri došla do izražaja njegova

¹ Namerno se kaže »početna«, a ne strategijska koncepcija prve etape, čime se želi istaći da strategijske ideje i načela, prema kojima je otpočinjan NOR, imaju veći i širi značaj nego što vremenski zahvata prva etapa rata — ako ni zbog čega drugog, ono zbog određivanja političkih i vojnostrategijskih ciljeva rata i vremena otpočinjanja oružane borbe.

brojna, a naročito tehnička superiornost. Već iz ovog se vidi da je okupator objektivno morao jednom delu svoje oružane sile unapred predodrediti defanzivnu, statičku ulogu — tj. odbranu posednutih gradova i drugih vitalnih objekata, bez čijeg bi se držanja izgubio i smisao okupacije naše zemlje.

Ova etapa obuhvata onaj vremenski period u našem ratu koji u sebe uključuje početak oružanog ustanka i u kojem su partizanski odredi glavno i preovlađujuće sredstvo naše strategije u razmerama čitave zemlje.

U ovoj etapi naše oružane snage bile su u početnom stadiju svog razvitka, brojno i tehnički neuporedivo inferiornije bez ili sa vrlo malo oružja, od kojeg je deo bio i neuslovnog kvaliteta (lovačke puške, bombe od cementa, vile, kose, sekire itd.), bez skladišta opreme, hrane i drugih sredstava, sa neučvršćenom vojnom organizacijom, neobučanim i borbeno neiskusnim ljudstvom itd. Treba dodati i to da se naša ratna veština još nije ni odvojila i oformila kao relativno samostalna i posebna kategorija i manifestacija. Politika je neposredno obavljala i te funkcije, isto kao što su komiteti KPJ predstavljali istovremeno i organizaciono-komandne stepene. Ako bi se činilo samo sa uskog vojničkog i klasičnog stanovišta, naše oružane snage su predstavljale krajnje neravnopravnog protivnika. Međutim, pošto ni jedan od faktora oružane borbe nije apsolutan i odlučujući i pošto je naša prednost bila u onim faktorima gde je protivnik bio slabiji, oni su i poslužili našoj strategiji da se od početka orijentiše i osloni na one naše prednosti koje su bile objektivno veće i jače.

Među naše prednosti spadaju u prvom redu, sledeće:

— veći broj ukupne žive sile uglavnom boljeg kvaliteta od one kojom je okupator raspolagao; naša brojna i tehnička inferiornost u oružanoj sili za najduži period rata nadomeštene su načinom njene borbene upotrebe, njenim moralnim i drugim pozitivnim osobinama, učesćem u oružanoj borbi nenaoružanog naroda, pravilnim korišćenjem prostora i dr.;

— mi smo rat vodili na svojoj teritoriji s osloncem na svoj narod, na njegove moralne i materijalne izvore, za pravedne i oslobodilačke ciljeve sa svim prednostima koje otuda proizilaze; ova okolnost je omogućavala našoj strategiji dovoljno prostora i poznat odnos prema njemu, u čemu smo stalno zadržali prednost nad okupatorom;

— vreme je od početka radilo za nas, omogućavajući nam da izbegavamo odlučna i brza strategijska rešenja, pri nepovoljnom odnosu u oružanim snagama, i da kroz dugotrajan rat postepeno pokrećemo u oružanu borbu sve šire narodne mase, što nam je na kraju donelo povoljan odnos i u oružanim snagama;

— materijalno-tehnička baza za vođenje rata, uz poznata političko-strategijska rešenja i postupke bila je dovoljna za uspešno vođenje oružane borbe; — iako nismo imali magacine sa oružjem, opremom i životnim namirnicama, naša strategijska orijentacija je, pored ostalog, i za to predviđala što širi oslonac na narod i njegove izvore, što adekvatnije metode oružane borbe koji će maksimalno doprineti i omogućiti da oružje i municiju uzimamo od okupatora, kao i široku stvaralačku

inicijativu, uključujući najrazličitije improvizacije koje su olakšavale našu materijalnu situaciju;

— rukovodeći faktor bio je na visini postavljenog zadatka, obezbeđujući u svim etapama rata njegovo pravilno i stvaralačko političko i vojno usmeravanje i vođenje.

Oslanjajući se na ove prednosti i raspoložuci partizanskim odredima kao glavnim sredstvom, naša strategijska koncepcija se za ovu etapu rata (i ne samo za nju) u osnovi karakterisala sledećim bitnim načelima i postupcima:

1) »Pošto je naša vojna strategija imala za konačni cilj isterivanje svih okupatora iz zemlje i pobjedu nad kvislinzima, predviđeno je *da operacijski prostor bude čitava Jugoslavija*, kako bi se što više razvukle neprijateljske snage i taktikom brzih manevara i iznenadnih napada na najslabija mesta nanijeli neprijatelju što veći gubici. Da bi se ta zamisao ostvarila bilo je izdato naređenje da se *u svim dijelovima Jugoslavije stvaraju partizanski odredi i diverzantske grupe* jer je naša taktika bila i uništavanje svih komunikacija i svega što je moglo služiti okupatoru«².

Načelo i orijentacija da se oružana borba u najrazličitijim formama vodi na čitavoj teritoriji Jugoslavije, pored svojih poznatih društveno-političkih implikacija, imali su dalekosežne vojnostrategijske reperkusije:

— neprijatelj je razvlačen na što šira područja i na što veći broj objekata i onemogućeno mu je da se strategijski uspešno izrazi svojom premoćnom oružanom silom; njegove snage i objekti su svuda bili ugrožavani, što je stvaralo osećanje opšte neizvesnosti, nesigurnosti i nestašice potrebnih snaga na svim tačkama;

— problem naše strategijske pokretljivosti i manevarske sposobnosti rešen je preko široke disperzije snaga i njihovim prisustvom na što većem broju tačaka i na što širim prostorijama, a to je vodilo paralizi manevarskih mogućnosti protivnika u strategijskim razmerama;

— to što su svi naši narodi u svim krajevima vodili oružanu borbu, povoljno je uticalo na razvijanje i jačanje borbenog morala u jedinicama i narodu, taj moral se, pored ostalog, zasnivao i na borbenoj i oružanoj solidarnosti kao uslovu za stvaranje i razvijanje bratstva i jedinstva na novim osnovama; ovim načelom je stvarana široka politička i vojnostrategijska baza za oružanu borbu, mobilizaciju i snabdevanje (hranom, odećom, obućom itd.).

Razume se da ovo načelo u početku nije svuda, a niti sa jednakim uspehom i intenzitetom, realizovano, ali je ostalo kao strategijska orijentacija sve do kraja rata, s tom razlikom što je primenjivano drugim načinima i oblicima i drukčijim i novim sredstvima.

2) »Držite se partizanskog načina ratovanja, *izbegavajući krute frontove*. Kvarenje komunikacija, uništavanje transporata, zasjede, iznenadni prepadi daju najviše uspjeha, a pri tome trpimo manje gubitaka. Mrtve blokade oko varoši nijesu pogodne. Oko tih varoši redovno borbe poprime karakter frontalni. Neprijatelju se ne dozvoljava da se udalji

² Tito: *Vojna djela, knj. II, str. 229.* (Sve podvukao N. P.).

od varoši, pa se ne može dobiti nikakav plijen. Oko takvih varoši neprijatelj ima dobro uporište vatrom, pa nam nanosi i veće gubitke.»³

Ova misao druga Tita sadrži suštinu naše ratne veštine i obuhvata nekoliko njenih principa. Na ovom mestu za nas je važno da naročito istaknemo onaj koji se odnosi na izbegavanje krutih frontalnih borbi. On se naročito odnosi na ona dejstva u kojima je protivnik raspolagao živom silom i borbenom tehnikom (naročito onom veće efikasnosti, kao što su: tenkovi, avijacija, artiljerija itd.). Međutim, ako se radilo o brojno manjim snagama slabijeg kvaliteta i tehničke opremljenosti (domobrani, četnici, pa i Italijani), prihvatani su, uz ostale povoljne okolnosti (teren, vreme), i frontalni sudari u užim taktičkim okvirima.

3) Težište našeg vojnostrategijskog poduhvata, sve dok se nije pravio odnos u oružanim snagama i upravo radi toga, bila su široka vangradska područja, uključujući i međugradske komunikacije. Po meri narastanja cruzanih snaga ovo područje se proširivalo, obuhvatajući, pored sela, najpre manje gradove, a zatim i veće, ali ne metodom pobuna i ustanaka u njima već napadima na neprijateljske garnizone spolja. U našem strategijskom konceptu, barikade u gradovima (čijih je bilo zagovornika) kao osnovne forme oružane borbe nisu dolazile niti su mogle doći u obzir. Ovo ne znači da smo se odrekli vojne aktivnosti u gradovima (Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Mostaru, Splitu), već samo da oni nisu bili glavna poprišta naše vojne strategije. Izvlačenje iz gradova dela radničke klase, inteligencije i partijskog članstva, u prvom redu onog kome je pretila opasnost od provala, bilo je od krupnog vojno-političkog značaja.

Ovakva strategijska orijentacija omogućila nam je stvaranje slobodnih teritorija, čime je naš rat već u ovoj etapi izišao iz okvira klasičnog partizanskog tipa. »Još 1941. godine, u našem strategijskom planu bilo je predviđeno stvaranje slobodnih teritorija. Prva strategijska zamisao o stvaranju slobodne teritorije u zapadnoj Srbiji donesena je u Beogradu u početku avgusta 1941. godine.«⁴

4) Aktivnost po komunikacijama zaslužuje da se posebno istakne kao strategijsko načelo i orijentacija kako na ovoj, tako i na ostalim etapama⁵. Ova vrsta aktivnosti, izvođena taktikom iznenadnih i kratkotrajnih napada, prepada i zaseda, rušenjem, zaprečavanjem i miniranjem, donela nam je krupne strategijske rezultate:

- umanjena je manevarska sposobnost neprijatelja;
- snage su mu razvučene i prikovane za obezbeđivanje glavnih naročito železničkih magistrala;
- našim snagama se pružala mogućnost da kratkotrajnim i iznenadnim sudarima, izbegavajući velike žrtve uz maksimalnu uštedu mu-

³ Tito: Iz pisma Operativnom štabu za Bosansku krajinu, *Zbornik, tom II, k. 3, dok. 105.*

⁴ Tito: isto, knjiga II, str. 229.

⁵ Samo u toku 1941. godine porušeno je 210 mostova i 118 km ceste na 3.000 mesta i uništeno 432 motorna vozila i 35 tenkova. Uništena su ili oštećena 83 žel. mosta, tunela i podvoznjaka, dignuto 39 km pruge na 651 mestu. Uništeno je i oštećeno 1.176 vagona i lokomotiva. Svi ovi podaci se ne odnose na uništeni drugi materijal i živu silu. (Podaci iz knjiga »*Rat protiv rata*« od Fr. Tuđmana, str. 325).

nicije nanose neprijatelju maksimalne gubitke i dođu do što većih količina oružja, municije i druge opreme.

5) Protivnik je ustankom u Jugoslaviji bio strateški iznenađen kako širinom, organizovanošću i raznovršnošću oružane borbe, tako i vremenom otpočinjanja.⁶ Ta okolnost nam je omogućila da daljnjim načinom i oblicima borbenih dejstava sve više preuzimamo strateški inicijativu. Protivnik je nastojao da sačuva *status quo*, tj. da brani zatečeno stanje i održi one objekte i pozicije koji su predstavljali glavni smisao okupacije, preduzimajući samo povremeno ofanzivno-strateške poduhvate koji su mu donosili privremenu i lokalnu inicijativu.

Principi iznenadnih napada, na mestima gde protivnik najmanje očekuje dejstva noću, kratkotrajni udari na bokove i u pozadinu, zasede, diverzije i sabotaze — značili su praktično realizaciju ofanzivnog kursa na gotovo čitavoj teritoriji Jugoslavije. Pri ovom je najviši komandni stepen negovao i stalno razvijao široku inicijativu svih starešina i neprekidnu aktivnost svih jedinica. Aksioma da je odbrana smrt oružanog ustanka, na delu je pokazana i u praksi oživotvorena u najpunijem smislu reči.

»Za svakim našim porazom morala je uslijediti još veća naša pobjeda. To je zakon revolucionarne strategije i taktike. Revolucionarna borbeno taktika zahtijeva stalne ofanzivne akcije, jer samo takve akcije ulivaju revolucionarni borbeni duh i novi polet onima koji se bore i onima koji tek dolaze u borbu.«⁷ U ostvarivanju naše strateške ofanzive primenjen je princip od manjih akcija ka većim. Pri tadanjem odnosu oružanih snaga, drukčija orijentacija bila bi nemogućna i štetna. Tendencija da se grupisanim ustaničkim masama, neadekvatno naoružanim opremljenim i obučanim, bez potrebne borbeno prakse i ratnog iskustva, traže i vode veće bitke, značila bi siguran i brz poraz. Zato Vrhovni komandant na vreme i nepogrešivo interveniše.

»Pogrešno je suprotstavljanje krupnih akcija narodnog ustanka sitnim akcijama. Male akcije u partizanskom ratu vode krupnim, jer one postepeno mobiliziraju sve mase. Male akcije uče ljude ratovanju i to znanje najbolja je garancija da se partizanski odredi neće raspasti u slučaju ako krupna akcija ne uspije.«⁸

Bez teškoća se može uočiti da se ovde radi, u stvari, o nekoliko fundamentalnih principa, kao što su: *iznenađenje, ofanzivnost, izbegavanje poraza i traženje pobjeda makar kroz najsitnije akcije, princip od manjih ka većim akcijama i objektima itd.* Svaki od njih zaslužuje širu obradu sa strateškog, a još više operativno-taktičkog aspekta, što nam prostor i svrha članka ne dozvoljavaju. Za strateški aspekt ovde je potrebno naglasiti da u ovoj etapi, za razliku od drugih, ofanzivni kurs nismo ostvarivali samo taktičkim odnosom »deset na jednoga«, već i često obrnutim, uz korišćenje raznolikih formi oružane borbe, pri čemu su principi iznenađenja kratkotrajnih udara i pokretljivost na odgova-

⁶ Okupator nije računao da će u vreme njegovih najvećih uspeha na istočnom frontu doći do širokog i vojnički efikasnog pokreta u bilo kojoj zemlji Evrope, u čemu je i bio u pravu, sem što se tiče Jugoslavije.

⁷ Tito: *isto, knjiga II, str. 236.*

⁸ Tito: *Zbornik III, knjiga I, str. 229.*

rajućim terenima nadomeštali nepovoljan odnos snaga i u taktičkim razmerama.

Najviši komandni stepen, a u prvom redu Vrhovni komandant, kreirao je našu strategijsku koncepciju koja je bazirala na navedenim (i drugim) strategijskim načelima i neprekidno i uporno insistirao na njenoj primeni i oživotvorenju. Metod i stil vrhovnog komandovanja pri realizaciji navedene strategijske linije, sadrže za svako vojno delo, u prvom redu naše, značajne iskustvene pouke. Pošto u rukama nije imao strategijske rezerve u vidu određenih vojnih grupacija kojima bi intervenisao i uticao na situaciju, naš vrhovni komandni stepen je to činio na drugi, za naše uslove veoma efikasan i jedino moguć način. Metod i stil rukovođenja i komandovanja su, između ostalog, obuhvatali:

— razvijanje široke inicijative i samostalnosti svih stepena komandovanja, svih starešina, pa i boraca;

— primenjivan je delegatski princip rukovođenja i komandovanja preko članova Vrhovnog i glavnih štabova, kao i od onih na nižem nivou;

— određivane su zone i područja za koje su bili odgovorni određeni štabovi i jedinice i među njima vršena podela nadležnosti i odgovornosti, uz stalno insistiranje na međusobnom direktnom povezivanju i sadejstvu;

— potčinjenima se uporno objašnjavalo, upućivani su, savetovani i kritikovani da bi prihvatili određene doktrinarne stavove;

— metod širokog informisanja i najnižih štabova o situaciji u svim krajevima zemlje radi stvaranja osećanja za celinu, proširivanja vidika, podsticanja i otvaranja perspektive, stvaranja samopouzdanja, što je naročito bilo dragoceno u težim situacijama u kojima su lokalni kadrovi kroz mestimične poraze mogli gubiti veru u snagu pokreta u celini.

II

NAČELA I FORME STRATEGIJSKIH DEJSTAVA U DRUGOJ ETAPI RATA

Ova etapa predstavlja najdinamičniji i najduži period, a po značaju, u najvećoj meri, presudan za krajnji ishod i rezultate NOR-a.

Okupator je našom početnom strategijskom inicijativom — kojom smo izvršili »proboj« okupacionog sistema, naneli mu gubitke u živoj sili i naoružanju, prekinuli i ugrozili njegove komunikacione veze na mnogim pravcima, potisli velik deo njegovih i kvislinških oružanih snaga u gradove i jača uporišta, gde je takođe bio ugrožavan i uznemiravan blokadama, diverzijama i sabotazama — bačen u strategijsku defanzivu i u velikoj meri paralisiran. U takvoj situaciji on je procenio da ustaničkim snagama mora novim i drukčijim merama i snagama nametnuti svoju strategijsku inicijativu na širokom vojnom i političkom planu.

U političkom pogledu dolazi do pojačanih napora usmerenih na nacionalno i političko podvajanje, što je trebalo da pasivizira pokret i usmeri ga na unutarne međusobne borbe, kako bi mu oduzelo patriot-sku antiokupatorsku oštricu i onemogućilo mu dalje razgaranje i jačanje.

Dolazi do jačeg aktiviranja kvislinga (naročito četnika), do njihovog formalnog povezivanja i ujedinjavanja, do pojačanog terora i represalija nad stanovništvom itd., što je sve trebalo da suzi našu široku i masovnu političku i materijalnu bazu i da nas baci u neku vrstu izolacije.

Vojnostrategijska ideja, sračunata na preotimanje strategijske inicijative i nanošenje odlučujućih poraza, sastojala se u izvođenju krupnih operacija jakim snagama, jednovremenim i uzastopnim udarima metodom strategijsko-operativnog okruženja i taktičkim stezanjem naših glavnih snaga i najaktivnijih ustaničkih žarišta. Znači, likvidirati našu oružanu silu i ugasiti oružanu aktivnost na našem ratištu. Radi toga okupatori pojačavaju i reorganizuju svoje snage, poboljšavaju međusobno sadejstvo i vojnu koordinaciju, racionalnije raspoređuju i fortifikacijski uređuju svoja uporišta u gradovima, na komunikacijama i drugim objektima, i preduzimaju čitav niz drugih mera sračunatih na što veću vojnostrategijsku i taktičku efikasnost.

Ovakvom koncepcijom naša strategija je stavljena pred sudbonosne odluke i rešenja, od kojih će u najvećoj meri zavisiti realizacija krajnjih ciljeva rata. Za nove uslove, organizaciona forma partizanskih odreda kao glavnih i jedinih sredstava strategije i način njihove strategijske upotrebe nisu više mogli biti ni jedini ni glavni put za rešavanje nastalih problema i održavanje strategijske inicijative. Odlučujući vojnostrategijski činilac za rešavanje vojno-političkih problema na dostignutom stepenu razvitka i u novonastaloj situaciji predstavlja organizacioni prelazak na višu i kvalitativno novu formu vojne organizacije, na stvaranje brigada, a nešto kasnije i divizija i korpusa, odnosno na stvaranje i na strategijski nov način upotrebe NOV. Organizaciona forma partizanskih odreda i način strategijske upotrebe dostigli su takvu tačku, posle koje bi ostanak na starim koncepcijama obavezno značio uništavanje naših snaga po delovima, stagniranje, a kasnije i postepeno opadanje pokreta u celini.

Strategijska načela prethodne faze odigrala su krupnu ulogu i zadovoljavala strategijske i političke zahteve. Ona su i dalje ostajala naša orijentacija i ciljevi, samo se radilo o drukčijim načinima njihove realizacije i postizanja i o drukčijim sredstvima koje je strategija primenjivala.

Na dnevni red se postavilo *kvalitativno jačanje* oružanih snaga, što je u prvom redu značilo povećavanje njihove *manevarske sposobnosti, udarne moći i eksteritorijalnog karaktera*. Od ovih svojstava je zavisilo i kvantitativno jačanje i proširivanje pokreta i oružane borbe na sva područja zemlje. Partizanski odredi nisu u novim uslovima bili u stanju da uspešno realizuju nijedan od pomenutih načela. Oni, npr. nisu mogli uspešno primeniti načelo izbegavanja frontalnih borbi, pošto su bili vezani za određene teritorije i njenu odbranu, nisu bili sposobni za šire manevre i odlazak sa svoje matične, uže ili šire prostorije. Aktivnost na komunikacijama zahtevala je snažnije udare jačim grupisanim snagama, od čega je zavisila realizacija ofanzivnog kursa itd.

»Iskustvo iz borbi u Srbiji pokazalo je da oružani ustanak treba razvijati ne samo u širinu, na masovnost, to jest kvantitativno, već i kvalitativno. Pokazalo se da se mora preći na stvaranje pravih vojnih

jedinica, sposobnih da napuste svoju teritoriju i da ratuju gde god je potrebno i gde god im se naredi. Iako su partizanski odredi još od samog početka stvoreni kao vojne formacije: bataljoni, čete, vodovi, desetine itd., ipak su to bile više teritorijalne jedinice koje su, uglavnom, branile svoj kraj, svoja sela i svoje kuće, dakle imale su lokalni karakter i nisu bile sposobne kao takve za pokretni rat, da odu sa svoje teritorije i da ratuju u drugim predelima naše zemlje. S druge strane, mi smo stvarali i dalje gde god je to bilo moguće, teritorijalne partizanske odrede. Iz takvih su se odreda kasnije stalno slivali u redovne jedinice sve novi i novi borci, koji su obično već prošli borbeno krštenje.«⁹

Naša vojna strategija na ovom višem stepenu svoje evolucije bazirala se na tri dela i tri vrste snaga predodređenih za posebne, njima adekvatne načine strategijske upotrebe. Sve tri komponente činile su deo jedinstvene strategijske koncepcije, a po načinu primene predstavljaju stvaralačku sintezu, za naše uslove, jedino odgovarajućeg oblika rata.

a) Osnovnu komponentu naše oružane sile čine regularne jedinice NOV — brigade, divizije i korpusi (operativne grupe). Po načinu strategijsko-operativne upotrebe razlikovale su se od partizanskih odreda sledećim pozitivnim svojstvima:

— bile su sposobne za manevar na širokom prostoru, tj. za vođenje »pokretnog rata«;

— bile su podesno strategijsko sredstvo za prenošenje dejstava tamo gde nama najbolje odgovara, gde su najveće potrebe, a protivnik najmanje očekuje;

— po svojoj udarnoj moći, borbenoj uigranosti, iskustvu i načinu komandovanja bile su osposobljene za nanošenje udara većim protivničkim formacijama, a udružene i grupisane — i za izvođenje složenih i komplikovanih operacija manjeg i strategijskog značaja.

b) Partizanski odredi kao teritorijalno-operativna komponenta dobijaju, zavisno od područja gde su dejstvovali, dvojaku strategijsku namenu:

— u područjima gde se razvio ustanak obavljaju funkcije isturene odbrane i zaštite slobodne teritorije, naroda i imovine na njoj, sadejstvuju operativnim jedinicama u izvođenju raznolikih operacija, obično u pozadini ili na bokovima neprijateljevog rasporeda, osmatraju i izviđaju za svoj i za račun operativnih jedinica, vrše mobilizaciju itd.;

— u područjima gde do ustanka još nije došlo ili je došlo kasnije, imaju namenu kao i svi odredi u prvoj etapi rata.

Slično je i sa udarnim i diverzantskim grupama u gradovima i na okupiranim područjima.

c) Sistem vojnoteritorijalne organizacije, tj. korpusnih oblasti, vojnih područja, komandi mesta i partizanskih straža, čini treći elemenat u našoj strategijskoj koncepciji koji »u dnu« povezuju oružane snage sa organima narodne vlasti i društvenih organizacija. Strategijska namena vojnopozadinske vlasti — mobilizacija ljudstva za jedinice i druge potrebe, snabdevanje hranom i drugim potrebama, staranje o bezbednosti ni slobodnoj teritoriji, organizacija obaveštajne delatnosti,

⁹ Tito, isto, knjiga II, str. 102. (podvukao N. P.)

zaštita narodne vlasti i briga da se njene odluke provedu u život, organizacija saobraćaja i vojnog transporta, magacinska služba, organizacija sanitetske službe u našoj pozadini itd. — činilo je značajan i neophodan element kako za regularnu vojsku, tako i za partizanske odrede i narodnu vlast, i to na oslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji u našoj i neprijateljevoj pozadini.

U celini, radi se o strategijskoj koncepciji za vođenje ofanzivnog i manevarskog rata, uz kombinaciju sa teritorijalnom komponentom, koje, zajedno uzete, obezbeđuju pokretu vojnu elastičnost i neophodnu stabilnost. Prema tome, u ovoj etapi imamo kvalitativno nov »manevarski« element koji će, zajedno sa »teritorijalnim«, pripremiti uslove da bi u sledećoj etapi evolucije naša strategija mogla da raspolaže novim, dodatnim elementima (frontalna dejstva) i primeni ih u skladu sa novim uslovima i zahtevima.

Istaći ćemo najmarkantnije crte strategijskih dejstava koja su bila od najvećeg značaja u rvanju sa protivnikom oko strategijske inicijative. Ona su u osnovi sadržana u sledećoj Titovoj genijalnoj misli:

»Stvaranjem narodne vlasti stvoreni su preduslovi za *operacije većeg stila*, za još snažnije udarce protiv okupatora i njegovih ustaških i četničkih slugu. Ali, u isto vrijeme, *rukovođenje postaje sve složenije* i zahtijeva mnogo više spremnosti i ratne vještine komandanata, koji su izrasli u procesu dosadašnje borbe, kada se primjenjivala skoro isključivo partizanska taktika ratovanja. Taktika ratovanja naše narodne vojske *mora biti kombinirana sa našom dosadašnjom partizanskom taktikom*. To znači da se *mora čuvati krutih frontova* i izbjegavati ih, da moramo izbjegavati da nam neprijatelj, svojom taktikom, *nametne odbranu pomoću dugačkih i rasplinutih frontova, začepljanja rupa itd.* Naprotiv, u našoj narodnoj vojsci *mora vladati isključivo ofanzivni duh*, ne samo kad smo u ofanzivi *već i defanzivi*.

Ofanzivni duh za vrijeme neprijateljske ofanzive ispoljava se u snažnoj, smjeljoj partizanskoj taktici, *taktici prodora u neprijateljsku pozadinu*, u uništavanju *ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdijevanja, njegovih baza*, koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene, ili potpuno ispražnjene. Ne treba da se bojimo opkoljavanja, kao što se nismo bojali ni onda kad smo imali manje jedinice. *Svaki naš gubitak neke teritorije mora u isto vrijeme značiti — dobitak nove, još veće i važnije teritorije.*

Stvarajući narodnu vojsku, *mi zadržavamo naše mnogobrojne teritorijalne partizanske odrede*. Štaviše, *mi moramo stvarati sve novije i novije partizanske odrede na neoslobođenoj teritoriji, u svim oblastima zemlje*. Ti odredi imaju ogromne i časne zadatke, kao što su ih imali i odredi koji su se pretvorili u današnju narodnu vojsku.¹⁰

1) Ofanzivna koncepcija dolazi kao primarno načelo naših strategijskih dejstava u svim situacijama i na celom jugoslovenskom ratištu. Protivnikove ofanzivne poduhvate, sračunate na operativno-strategijsko okružavanje i uništavanje glavnih grupacija naše oružane sile i ustaničkih žarišta, trebalo je onemogućiti i razbijati primenom naše ofanzivne doktrine kako u strategijskim, tako i operativno-taktičkim

¹⁰ Tito: isto, knjiga I, str. 129. (Sve podvukao N. P.)

razmerama. Moglo bi na prvi pogled izgledati paradoksalno što smo pri inferiornom odnosu u oružanim snagama, a naročito neravnopravni u pogledu ratne tehnike, mogli pribeći ofanzivi kao osnovnom i gotovo isključivom vidu dejstva. Međutim, svaka druga koncepcija vodila bi u brz i siguran poraz naše oružane sile, a time i pokreta uopšte. Suprotstaviti se neprijatelju defanzivno u vidu krutih frontova značilo bi omogućiti mu da koncentriše premoćne snage i da se najintenzivnije izrazi svojom brojnom i tehničkom superiornošću. Neprekidni frontalni dodir — koji je neprijatelj tražio i pokušavao da nam nametne kako bi preuzeo inicijativu — naša strategija je izbegavala i uspela da izbegne. Time je oružanim snagama omogućeno grupisanje i postizanje taktičke, a zatim i operativne premoći po mestu i vremenu gde nam je to odgovaralo, zatim izbor objekata napada, oblika manevra, a često i postizanje iznenađenja. Pri tome su naše snage bile brojno slabije od protivničkih, ali nadmoćnije po mestu i vremenu tamo gde se tražilo odsudno rešenje, i u nizu operacija i bojeva tukle protivnika i rešavale situaciju u svoju korist.

Ofanzivnim operacijama vršeni su operativno-strategijski prodori, ofanzive na pravcima gde neprijatelj nije očekivao, krupniji udari po komunikacijama i uporištima, ojačana i kombinovana dejstva na pozadini i bokove razvijenih frontova, odsecanje i okruženje grupacija i njihova likvidacija brzim i silovitim udarima, probijanje iz okruženja pokretnim i jakim grupama na najslabijim odsecima neprijateljevog rasporeda, infiltracije u taktičku i operativnu dubinu itd. Korišćenje noći, loših vremenskih i terenskih uslova radi neutralisanja njegove tehnike i postizanja iznenađenja bili su metodi koji su značili praktičnu primenu naše ofanzivne ratne veštine. Radilo se o takvoj doktrini koja je napadom i ofanzivom razbijala neprijateljske ofanzivne poduhvate, preotimala i konačno zadržala u rukama strategijsku inicijativu.

Posmatrajući konkretnije dinamiku oružane borbe u njenom strategijskom preseku, dolazi se do sledećih sinteza i ocena:

— protivnik nije mogao da planira i izvodi operacije koje bi obuhvatale ceo državni prostor i sve naše snage u raznim područjima zemlje; umesto toga on se držao načela da glavne udare usmerava na najjače grupacije naših oružanih snaga i glavna žarišta ustanka, računajući da će tako najpre uništiti pokret ili ga oslabiti do te mere da ne predstavlja ozbiljnog protivnika;

— sve operacije, bilo da ih je izvodio istovremeno ili uzastopno, neprijatelj je planirao sa osnovnom idejom da koncentričnim udarima sa više strana, operativnim okruženjem i taktičkim stezanjem uništi našu živu silu; po sastavu snaga one su predstavljale kombinovane operacije, pri čemu je najčešće glavna uloga pripadala nemačkim grupacijama;

— budući da je shvatio karakter našeg pokreta i ocenio da taj pokret široko i svestrano podržava narod, protivnik je u operacijama na širokoj osnovi primenjivao represalije, ubistva, pljačku, paljenja i razaranja, da bi nas lišio moralno-političke i materijalne baze.

Iz navedenog kao neizbežno izlazi:

— da protivnik nije mogao stalno ofanzivno dejstvovati na našem ratištu;

— da i kad je dejstvovao, nije mogao ofanzivama obuhvatiti ceo prostor na kojem su se nalazile i dejstvovale naše snage;

— orijentacijom na okruženje i uništenje naših glavnih grupacija, u praksi se izlagao riziku da ne postigne cilj, budući da su one, s obzirom na svoju snagu i način upotrebe, mogle razbijati obruče i onemoćavati okruženja;

— protivnik je i deo snaga namenjenih za ofanzivne poduhvate morao ostavljati duž operativnih komunikacija, radi zaštite i omogućavanja snabdevanja; time je još više slabio svoje operativne ešelone, a nama nudio podesne objekte napada;

— pri stvaranju operativnih zamisli i izradi planova redovno je dolazilo do suprotnosti i neslaganja među našim protivnicima, što se neminovno negativno odražavalo na njihovu efikasnost;

— represalije prema narodu i njegovoj imovini često su predstavljale »mač sa dve oštrice«, jer je to kod naroda i boraca jačalo mržnju prema okupatoru i stvaralo još veću odlučnost da se borba nastavi.

Pri takvoj strategijskoj orijentaciji protivnika, a imajući u vidu krajnje političke i vojne ciljeve, naša strategijska organizacija se zasnivala na sledećim glavnim principima i formama dejstava:

— maksimalna aktivnost na širokoj osnovi većim i manjim sastavima da bi se protivnik svuda prikovao, da mu se ne dozvoli koncentracija i grupisanje radi izvođenja krupnijih ofanzivnih operacija;

— kad je protivnik izvodio ofanzivne operacije, naše snage koje su se nalazile van područja na kome se izvodila ofanziva morale su dejstvovati pojačanim naporima protiv onih snaga i objekata protivnika čijom se likvidacijom ili neutralisanjem najviše doprinosi neuspehu njegovih ofanzivnih planova;

— naše snage protiv kojih su vođene ofanzivne operacije dejstvovale su na taj način što su preduzimale ofanzivne poduhvate na pravcima koji su neprijatelju najmanje odgovarali, a nama omogućavali stvaranje novih slobodnih teritorija; pri ovim prodorima vodilo se računa da se udara na najslabija mesta i snage protivnika i da se zahvate i ugroze značajni objekti u njegovoj pozadini; deo naših snaga prihvatao je odbranu samo da bi glavnini omogućio grupisanje na određenim pravcima i stvorio vreme za protivofanzivu;

— ova vrsta odbrane se, pored otpora duž pravaca, također, izvodila aktivnim dejstvima, napadima i protivnapadima na protivnikove kolone, udarima na njegove bokove, krila i u pozadinu, napadima na prednje delove za vreme noći i lošeg vremena itd.;

— posle povlačenja naših grupacija sa određenog područja, na njemu su ostavljani partizanski odredi, organi i snage vojnopozadinske organizacije, organi vlasti i organizacija, koji su imali zadatak da napadaju manje neprijateljske jedinice i transporte, sprečavaju pljačku, štite narod i održavaju postignuti stepen političkog uticaja;

— naše ofanzivne operacije koje nisu bile reakcija na protivničke ofanzive karakterisale su se time što su izvođene krupnim snagama na širokim područjima, uz sadejstvo svih faktora (partizanski odredi, vojnopozadinski organi, organi narodne vlasti, deo nenaoružanog naroda, diverzantske grupe itd. — svako sa određenom namenom i odgovarajućom funkcijom) koji su mogli doprineti uspehu operacija. Objekti ovih

operacija bili su jači garnizoni u kojima se dolazilo do većih količina ratnog plena, do širenja slobodnih teritorija i pokretanja masa u oružanu borbu.

Okupator je već sredinom 1943. uvideo da su iluzorni svi pokušaji da nam nanese strategijski poraz, zbog čega se orijentisao na parcijalne operativno-taktičke mere i zahvate da preotme lokalnu operativno-taktičku inicijativu, da nas dezorganizuje i nanese nam gubitke. Naše strategijsko komandovanje je vršilo značajnije grupisanje, prelazilo na udare i prodore, uvećane po snazi i dimenzijama i složenije po stilu izvođenja. Snažne operativne grupacije naše vojske, u završnom delu ove etape, izvodile su operacije takvog obima koje su značile traženje rešavajućih operativnih i taktičkih sudara na širim područjima, izbegavajući pri tome da nam protivnik nametne bitke na mestu koje je njemu bolje odgovalo.

Naša strategijska grupacija, određena za prodor u Srbiju, dejstvovala je po pomenutim načelima. Operativno-strategijska grupacija 8. korpusa i jedinice Mornarice NOV tukle su u nekoliko uzastopnih operacija na srednjedalmatinskim otocima, u južnoj, srednjoj i severnoj Dalmaciji, u kninskoj i mostarskoj operaciji, dvostruko jačeg neprijatelja, rasutog na velikoj prostori, ali po pravilu slabijeg na mestima gde smo tražili operativna rešenja. Sličnih primera bilo je više.

2) Kvalitativno jačanje i brojno narastanje naše naoružane sile, nov način njene upotrebe, kao i nov i drukčiji način dejstva protivnika doneli su novu vrstu i nov oblik ratnih dejstava — operaciju kao značajnu formu oružane borbe. Time je naša strategija primenila novu formu za realizaciju novopostavljenih i uvećanih ratnih zadataka. Iako se u našoj literaturi i ratnim dokumentima operacija kao kategorija pominje još u početku ustanka, vezano za dejstva partizanskih odreda, u prvom redu onih u zapadnoj Srbiji, ipak mislimo da ona u to vreme, iako predstavlja začetak, nije preovlađujuća forma naše oružane borbe. Tada se moglo raditi o operaciji koja je bilo po svojoj organizaciji i unutarnjoj strukturi, na nižem nivou od sadanje. To se odnosi na mnoge attribute operacije kao što su zajednički cilj, koji nije uvek bio jedinstveno i za sve unapred određivan, vreme trajanja nije bilo uvek strog precizirano i ograničavano, sadejstvo snaga se vršilo ne grupisanjem i podelom međuciljeva, već dodirom i proširivanjem njihovih lokalnih zona, jačina snaga najčešće nije dostizala takav nivo, kao što je slučaj u sadanjoj etapi itd.

U svakom slučaju sada se radi o operacijama »većeg stila«, planski predviđenim i sa organizovanim sadejstvom regularnih i partizanskih jedinica, rukovodenim od operativnih ili strategijskih komandnih stepena, zavisno od njihovog značaja i veličine. Povezano s tim stoji i adekvatna organizaciono-komandna struktura koja se manifestovala u stvaranju operativnih štabova za određene grupacije ili za određena područja i zone, komande korpusa itd. Oni predstavljaju operativni ili operativno-teritorijalni tip komandi sa namenom da povezuju i usklađuju dejstva svih tipova i vrsta jedinica i drugih faktora. To je karakterističan i preovlađujući oblik organizacije komandovanja uslovljen postojanjem viših formi dejstava i vezan za oformljavanje naše operatike, kao posebne i po mnogo čemu specifične grane ratne veštine.

Pored pojave operacija, u praksi dolazi i do njihove podele po značaju — na one strategijskog i nižeg operativno-lokalnog značaja. Može se, uz određene rezerve, konstatovati da su naše divizije, bez obzira na to gde su se nalazile kad su dejsvovalale kao celina, po jedinstvenom planu, uz sadejstvo partizanskih odreda na određenoj teritoriji i drugih faktora o kojima je već bilo reči, najčešće izvodile borbena dejstva kroz formu operacije sastavljene od nekoliko međusobno povezanih bojeva i borbi, dok su dejstva korpusa i viših sastava to bila po pravilu.

Po vidu dejstava, naše operacije su, bez obzira na značaj i veličinu, bile pretežno napadnog karaktera, čime se ispoljavala naša ofanzivna doktrina. Po načinu izvođenja one se odlikuju širokim i smelim manevrima, prodorima u različitim pravcima, po pravilu uvek kombinovane sa udarima iz više pravaca na front, bokove, i u pozadinu. Ova dejstva ostvaruju regularne jedinice, partizanske snage, diverzantske i udarne grupe, unapred usmerene i planski povezane u jednu celinu.

Od posebnog su interesa za našu strategiju neke od ovih operacija koje su donele krupne rezultate, čijem bi izučavanju naša operatika morala posvetiti najveću pažnju. Među takve spadaju operacije grupe brigada u nastupanju ka Bosanskoj krajini, bihačka operacija, operacije u toku tzv. IV i V neprijateljske ofanzive, strategijski prodor u Srbiju i dr. koje u svakom pogledu daju najreljefniju sliku naše operatike i strategije na ovom stepenu oružane borbe.

3) Taktika NOV predstavljala je kombinaciju principa partizanske taktike sa onim normama i borbenim postupcima koji su proizašli iz većeg stupnja organizacionog i materijalno-tehničkog razvitka i povoljnijeg međusobnog odnosa oružanih snaga. Pri tom se ne radi samo o kombinaciji dejstava dve različite vrste jedinica kao što su brigade i divizije, s jedne, i partizanski odredi, s druge strane, već o kombinaciji dejstava jedne te iste vrste jedinica »regularne« vojske koje su, zavisno od raznih uslova i zahteva, morale kombinovati primenu jednih i drugih taktičkih principa.

Ne zadržavajući se na načelima partizanske taktike o kojima je već bilo reči, elementi nove taktike — vezani za dejstva brigada i divizija, odnosno za pojavu operacija krupnijeg i složenijeg stila — tražili su od taktike i taktičkih jedinica primenu ne samo principa partizanskih dejstava, već i onih koji su bliži dejstvu »regularnih« taktičkih jedinica. Sada se od taktike i taktičkih jedinica zahtevalo prihvatanje i izvođenje upornije i odsudnije odbrane radi zajedničkog cilja i uspeha planirane napadne ili odbrambene operacije, ili pak, stvaranje taktičke premoći na izabranom mestu i u određenom vremenu radi razbijanja ili uništavanja protivnika u frontalnom napadnom boju. Bitno je bilo obezbediti da to ne budu »kruti«, »dugački«, »rasplinuti« frontovi, nametnuti od neprijatelja, i da se i u odbrani primeni princip maksimalne aktivnosti.

Na ovom stupnju našeg razvoja ne samo što nas nije mogla zadovoljavati partizanska taktika »iščezavanja«, niti se moglo računati na princip iznenađenja kao ranije (iako se njemu uvek težilo), već se u organizovanju bojeva morao obezbeđivati takav odnos snaga koji je, uz ostale faktore, garantovao maksimalne uslove za uspeh. Iz ovih

principa se vidi da se fizionomija naše taktike saobražavala prome-
nama nastalim u razvitku naše oružane sile koja se u ovoj etapi rata,
naročito u njenoj poslednjoj fazi, sve više bliži stanju brojne jedna-
kosti, u odnosu na protivnika, što je moralo naći adekvatan odraz
u principima njene teorije i paktične primene.¹¹

4) Sa svim tim je tesno vezan i strategijski odnos prema prostoru,
u prvom redu prema slobodnim teritorijama, a zatim poluoslobode-
nim i okupiranim. Ovaj se problem kao strategijska kategorija po-
javljivao ne samo u ovoj već i u prvoj etapi, iako je sad postao zna-
čajniji i aktuelniji zbog naše porasle ukupne moći.¹²

Osnovna načela naše strategijske koncepcije sadržavala su i de-
terminisala i odnos prema ovom problemu:

— izbegavati krute frontove i dugotrajne bitke odsudnog karak-
tera, što bi protivniku pružalo mogućnost da nam nanosi gubitke,
razbija i uništava naše snage;

— uspešan završetak rata nije zavisio od držanja bilo koje teri-
torije, bez obzira na njenu veličinu i značaj, već od postojanja i daljn-
njeg jačanja oružanih snaga, od političkog uticaja na narod i njegovog
učešća u NOR-u;

— za našu strategiju bilo je značajno postojanje slobodnih i po-
luslobodnih teritorija kao političkih, vojnih i materijalnih baza, samo
nije bilo bitno i strategijski presudno koja će i kolika ta teritorija
biti. Drugim rečima, nije postojala neka vrsta »državnog težišta« čijim
bi obaranjem protivnik uspeo dostići svoj strategijski cilj — li-
kvidiranje naše snage i pokreta u celini. To je sa aspekta strategij-
skih dejstava značilo ne primenu frontalne, pasivne i odsudne odbrane,
već ofanzivnim dejstvima šireg opsega i veće snage, u kombinaciji
sa dejstvima partizanskih odreda, naterati protivnika da brani svoj
sve už i manji prostor — posednute gradove, komunikacije i druge
za njega vitalne objekte. Protivniku nije bilo svejedno koji deo našeg
prostora drži, jer je morao biti vezan za određene, uvek iste, objekte
od kojih mu je zavisio opstanak, što je od početka i predodredilo
defanzivnu komponentu u njegovoj strategiji koja će, po meri nara-
stanja naših snaga, sve više preovladavati i prerasti u strategiju de-
fanzivnog, po mnogo čemu, pozicionog rata.

U situacijama kada je neprijatelj napadao naše slobodne teritorije,
suprotstavljana mu je aktivna odbrana po pravcima koja je bila uporna
u obrnutoj srazmeri sa jačinom, kvalitetom i tehničkom podrškom nje-
govih snaga. Aktivnim, ofanzivnim udarima na bokove i u pozadinu
nastojalo se da se skrši njegova ofanzivna moć, naročito kad se radilo
o manjim snagama, slabijeg morala i tehničke opremljenosti, na te-
žem i nepodesnijem terenu itd.

»Ne podmetati svoje jedinice neprijatelju na pravcu njegovog
ofanzivnog zamaha, već sa svojim jedinicama, na odnosnim pravcima,

¹¹ Kod nas ima radova na teme o partizanskoj taktici, ili partizanskom ra-
tovanju i sl. koji taktiku u NOR-u tretiraju za sve vreme na isti način, iako je
poznato da postoje bitne i suštinske razlike između taktike partizanskih odreda,
NOV i JA u završnoj fazi rata.

¹² Naša slobodna teritorija iznosila je u novembru 1942. godine 48.000 km²,
a u septembru 1943. 160.000 km².

vešto skrenuti desno i lijevo i kontramanevrima na njegove bokove i pozadinu osujetiti njegovo nastupanje. To je najbolji način za pariranje neprijateljske ofanzive¹³.

U slučajevima gubljenja jedne teritorije, na drugom se području stvarala nova, najčešće još veća i značajnija. Za nas je bilo bitno postojanje slobodnih teritorija u opštem zbiru, a ne obavezno i stalno posjedovanje bilo koje od njih.

Šta više, ciljevi našeg rata koji su zahtevali što šire pokretanje narodnih masa u svim krajevima zemlje, nametali su našim snagama promenu područja njihovog baziranja, tj. korišćenje i širenje slobodnih teritorija kao naših političkih, materijalnih i mobilizacijskih uporišta bez obzira da li smo to činili pod pritiskom protivničkih napada i ofanziva ili ne. U završnoj fazi ove etape, u vreme sve povoljnijeg odnosa u oružanim snagama, dolazi do modifikacije našeg odnosa prema teritorijama u smislu njihovog definitivnog zaposedanja i odlučnog branjenja.

III

NAČIN STRATEGIJSKE UPOTREBE ORUŽANIH SNAGA U ZAVRŠNOJ ETAPI RATA

Nakon neuspelih pokušaja da strategijskim okruženjem uništi naše oružane snage i na taj način obezbedi bok i pozadinu »tvrđavi Evropi«, okupator je odustao od sličnih strategijskih ciljeva. Kapitulacijom Italije snage okupatora i kvislinga bile su još više oslabljene, tako da nisu mogle računati na neke ambicioznije rezultate. To je značilo da je okupator definitivno prešao u strategijsku defanzivu, bez mogućnosti da makar i povremeno preuzme inicijativu strategijskih razmera. Orijentisao se na operativno-taktičke poduhvate da bi nas parcijalno tukao, dezorganizovao i odbacio od onih objekata koji su mu bili od primarne važnosti. Radilo se o velikim gradovima, magistralnim komunikacijama (ka Grčkoj, Italiji i Jadranu) i pojasu jadranskog primorja.

Globalno uzevši, nemačka komanda je nastojala da oružanim snagama na našem ratištu reši sledeće osnovne zadatke:

— da obezbedi jadransku obalu od eventualne anglo-američke invazije;

— da prema istoku obezbedi južno krilo istočnog strategijskog fronta koji je trebalo da se nastavi linijom Đerdap — Skoplje — Albanija;

— da obezbedi vezu između strategijskih grupacija u Grčkoj, Italiji i Mađarskoj i da im, prema potrebi, štiti izlačenje iz Grčke i Italije.

U svetlu ovih zadataka, za okupatora je postalo naročito važno da spreči prodor naših snaga u Srbiju, u zonu vardarsko-moravskog strategijskog pravca, tj. u pozadinu planiranog fronta prema istoku, da

¹³ Iz Naređenja Vrhovnog štaba Glavnom štabu Hrvatske u IV neprijateljskoj ofanzivi, tom II, knjiga 6, dokumenat br. 175.

nas izbaciti iz primorskog pojasa i obezbedi komunikacije na osnovnim stratezijskim pravcima (u Vardarsko-moravskoj dolini, dolini Bosne i Save i gornjem toku Save, Drave i Soče). Pokušaj da vazдушnim desantom likvidira Vrhovni štab i AVNOJ imao je više očajnički i osvetnički karakter nego nameru uništenja pokreta i likvidiranja naših snaga.

Sve ovo, razume se, ne znači da okupator, sa osloncem na kvinslinge, nije i dalje raspolagao krupnim snagama (tek koncem 1944. postizemo ravnotežu u broju žive sile u oružanim snagama) i da nije predstavljao najozbiljnijeg protivnika (o čemu je naša strategija morala voditi računa). U nešto kasnijem periodu, početkom 1945. god. — pošto nije uspeo organizovati front jugoslovensko-bugarskom granicom do Albanije, i zbog proboja njegovog primorskog fronta — okupator je uspostavio kontinuirani front na r. Dravi i preko Srema, dok je u Bosni i Lici front bio izlomljen i isprekidan (grubo uzevši, protezao se linijom: Brčko — Sarajevo — gornji tok Une — Gospić — Karlobag). Na desnom krilu naš se front direktno povezao sa sovjetskim levim krilom, a zapadni saveznici su se nalazili na frontu: jezero Komakno — Bolonja — Toskanski Apenini.

Pred našu strategiju u završnoj etapi rata postavljena su tri osnovna zadatka:

1) Stratezijska težišta vojnih dejstava prenositi na ona područja koja su bila politički veoma važna, a do tada, zbog poznatih razloga nepotpuno aktivirana, radi proširivanja pokreta u sve krajeve zemlje, političkog obuhvatanja masa, mobilizacije i stvaranja narodne vlasti i društvenih organizacija, što je, s obzirom na skori završetak rata, postajalo sve aktuelnije.

2) Koordinirati napore sa saveznicima radi postizanja što veće vojne efikasnosti i zaštite svojih nacionalnih i revolucionarnih interesa i ciljeva.

3) Definitivno uništiti nemačku balkansku grupaciju i kvislinške snage, ne dozvoliti im da izvuku živu silu i ratnu tehniku sa našeg ratišta.

ad 1. Prenosenje našeg stratezijskog težišta na istočni deo zemlje, na teritoriju Srbije, postalo je jedan od naših primarnih stratezijskih zadataka. To se u ovom času poklapalo i sa našim drugim zadatkom — direktnim povezivanjem fronta sa glavnim saveznikom — Sovjetskom armijom.

Naše vrhovno komandovanje je još mnogo ranije planiralo stratezijsku orijentaciju u ovom pravcu i preduzimalo čitav niz mera:

— stvaranje operacijske osnovice u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori, što je podrazumevalo proširivanje i učvršćivanje pokreta, razbijanje kvislinških vlasti i uticaja, stvaranje što širih slobodnih teritorija itd.;

— stratezijsko izviđanje lakim pokretnim jedinicama, njihov prodor što dublje u unutrašnjost Srbije radi povezivanja sa našim snagama;

— prikupljanje stratezijske rezerve u Bosni, koja je predstavljala stratezijsku osnovicu za planirani poduhvat;

— određivanje plana za stratezijski prodor krupnim snagama iz više pravaca u Srbiju i povezivanje sa snagama u južnoj Srbiji koja

je u to vreme predstavljala glavno žarište NOR za celu Srbiju. Prodor je planiran najranije za proleće 1944. godine, ili najkasnije za čas otvaranja drugog fronta na zapadu Evrope.

Srbija je u to vreme za nas i okupatora, u punom smislu reči, predstavljala »ključ Balkana«. Za okupatora je njen značaj, kako smo već istakli, proisticao iz potrebe stvaranja fronta prema Istoku na liniji bugarsko-jugoslovenske granice, obezbeđivanja pozadine i izvlačenja snaga iz Grčke i Makedonije.

Značaj prodora u Srbiju za našu strategiju ogledao se u:

— potrebi razbijanja četničko-nedićevskih snaga i onemogućavanja političkih kombinacija reakcionarnih krugova na Zapadu, koji su pokušavali da za svoje koncepcije pridobiju i staljinsku politiku radi primene principa »fifti-fifti«;

— onemogućavanju okupatora da pregrupiše svoje snage i organizuje front na istoku što bi, da je uspeo, privremeno odložilo naš naslon na Sovjetsku armiju;

— iz prednjeg je rezultirao i zadatak presecanja velikomoravskog stratejskog pravca i tešnjeg povezivanja sa našim snagama u Makedoniji, na Kosovu, u Metohiji i Vojvodini, proširivanja i jačanja pokreta na tim, za nas neobično važnim prostorima.

Vrhovni štab u svojoj direktivi štabu 2. korpusa¹⁴ od 6. decembra 1943. kaže:

»... Slažemo se sa vama da u Srbiju treba upasti sa jačim snagama. Mi takve snage spremamo. Imali smo namjeru još prije zime da tamo upadnemo. No, razvoj događaja nije nam dozvolio. Trebalo je iskoristiti slom Italije i zaplijenjeno oružje uvesti u jedinice. Sve se ovo nije moglo izvesti i učiniti bez našeg prisustva i bez intervencije mobilnih snaga koje su bile pri ruci Vrhovnog štaba. U tome nas je zatekla zima. Morate priznati da je pokret jačih snaga preko besputnog planinskog zemljišta težak. Upad u Srbiju zimi ne bi dao one rezultate kakvi bi se očekivali. Za takav upad treba prethodno obezbijediti polaznu bazu, a to je vaš sektor. Još treba puno rada pa da vaš sektor to i postane.

Dakle, do tog vremena vi vršite lokalne, dublje ispade u pravcu Zapadne Morave, Ibarske klisure, Metohije i Kosova, u cilju hvatanja veza sa našim jedinicama i organizacijama, u cilju mobilizacije i izvlačenja ljudi iz Srbije. Od velike je važnosti da se dobro povežete sa našim snagama u jugoistočnoj Srbiji, kao i onima u Metohiji i Albaniji... Potrebno je pribavljati podatke o neprijateljskim snagama u Srbiji, kao i o tome kako se razvijaju političke prilike, imajući u vidu to da bi u Srbiju trebalo najkasnije upasti sa trenutkom otvaranja drugog fronta u Evropi. Znači, mi mislimo za najkraće vrijeme, do proljeća, prebaciti na taj sektor jače snage za upad u Srbiju, upravo za operacije ka istoku. Naravno, te operacije biće kombinovane sa upadom naših jedinica iz više pravaca, kako bismo razvukli neprijateljsku pažnju na više strana... «¹⁵

¹⁴ U to vreme je Glavni štab za Crnu Goru bio rasformiran, a Glavni štab za Sandžak dobio je pozadinsko-mobilizacijske funkcije.

¹⁵ Tito: *isto, knj. I, str. 208 i 209.*

Naše snage, objedinjene u krupne operativno-strategijske grupacije, počele su tražiti i primenjivati strategiju odlučnih sudara po mestu, vremenu i načinu kako je najbolje odgovaralo. Ofanzivne operacije, planirane na raznim područjima naših ratišta, sa težištem na srpskom i primorskom vojištu, uvećane po svom opsegu imale su — pored zadataka da protivniku nanose udare i gubitke u živoj sili i ratnoj tehnici — sada još za obeležje da se izvode radi definitivnog oslobođenja pojedinih užih ili širih područja i zona, sa idejom da se konačno zadrže i ne dozvoli protivniku da ih preotme. Ovo je bilo uslovljeno i potrebom da se u novim područjima što impresivnije deluje na mase, da se zaštite od represalija kao i zbog potrebe da se saveznicima predstavi snaga i ozbiljnost našeg vojnog faktora, i solidnost njegovih poduhvata i kroz frontalni oblik i odbrambeni vid borbenih dejstava. Na jadranskom vojištu, kao dodatan uslov stajala je i potreba transporta materijalno-tehničkih sredstava, za šta je bilo potrebno obezbediti baze, sredstva i kanale.

Primena ovih načela i metoda bila je mogućna zbog narasle vojne moći naših oružanih snaga. Umešnost našeg strategijskog komandovanja sastojala se upravo u tome da se, zavisno od političkih ciljeva, primeni adekvatan način dejstva, odrede potrebne snage — način komandovanja, izaberu vreme i pravci nastupanja, organizuje sadejstvo itd.

Međutim, prelazak na strategiju odlučnih sudara, koliko god da se radilo o grupisanju krupnih snaga, još je bio uvod u definitivno razbijanje i isterivanje okupatora, što će uslediti nešto docnije. Odsecanje okupatora na ostalim strategijskim pravcima (sem velikomoravskog), razbijanje i definitivno uništenje na celom ratištu, još se nije postavljalo kao neposredan i izvodljiv zadatak. Presecanje ibarsko-zapadnomoravskog i bosanskog pravca i uništenje grupe armija »E« ili njenog većeg dela, nije bilo realizovano, niti je postavljeno kao cilj i imperativan zadatak našim oružanim snagama u to vreme.

Vrhovni komandant, u svojim direktivama Glavnom štabu Srbije i 1. proleterskom korpusu, ovako formuliše zadatke i načine njihovog izvršenja, iz čega se najbolje vide naša strategijska usmerenost i načela.

Glavnom štabu Srbije: »Pošto naše udarne grupe stvore uslove za razvoj vojne organizacije u Srbiji, čitav teren treba vojnički obuhvatiti i organizovati. To znači da se od naših glavnih uporišta mora postepeno širiti, dok se najzad ne obuhvati čitav teren. Za razvoj jedinica u vojnu organizaciju terena predviđati i blagovremeno postavljati vojne i političke kadrove.

U sadašnjoj vojnoj situaciji ne treba očekivati od udarnih grupa da očiste čitav teren i da se frontalno kreću jednim linijskim rasporedom. Te grupe, razbijanjem osnovnih četničko-nedićevskih bandi, treba na pojedinim sektorima da stvore i obezbijede čvrsta uporišta. Sa naslonom na ova uporišta treba ubacivati i formirati naše manje grupe na ostalom terenu... «¹⁶

¹⁶ Tito: isto, knjiga I, str. 265.

1. proleterskom korpusu: »Krvarenje i gubljenje vremena oko nekog utvrđenog gradića ne isplati se. Za nas je važno dobiti pozicije na terenu, ukoliko šire utoliko bolje. Sada je bitno ovladati strategijskom gredom Rudnik — Suvobor — Sokolska planina — Cer,¹⁷ radi razbijanja osnovnih četničko-nedićevskih snaga, bržeg nadiranja ka Šumadiji i Beogradu, dobijanja sigurnih oslonaca za naše trupe, stvaranja uslova za novu mobilizaciju, dobijanja vojničkog i političkog efekta, s tim da već od sada treba tražiti načina da se lake udarne jedinice ubace u šumadijsku i beogradsku operativnu zonu radi razvlačenja neprijateljskih snaga i stvaranja mobilizacijskih centara... Kad se vi jačim snagama raširite po zapadnoj Srbiji, onda će manji garnizoni vrlo lako padati i bićemo u mogućnosti da ih zadržimo. Na tome sektoru česti prelazak gradova u ruke neprijatelja pokazivao je našu nestabilnost...«¹⁸

Cilj mera na primorskom vojištu bio je: onemogućiti četničkim i drugim kvislinškim snagama grupisanje, stvaranje baza i povezivanje sa zapadnim saveznicima; stvaranje naših baza radi sadejstva sa saveznicima i preuzimanje materijalno-tehničke pomoći. Radi toga dolazi do stvaranja operacijskih osnovica u južnoj Crnoj Gori, Hercegovini, na otoku Visu¹⁹ i drugim srednjedalmatinskim otocima.

Očito je da naše strategijsko komandovanje u početnoj fazi završne etape rata konsekvntno realizuje ciljeve opštenarodnog i opštejugoslovenskog rata, težeći da svojim rešenjima proširi oružanu borbu na sve delove zemlje i da obuhvati sve naše narode i što šire mase. Prelazak na jače grupisanje, stvaranje operacijskih osnovica za strategijske prodore na odlučujućim pravcima, izvođenje operacija većeg stila i zamaha, još ne znači prihvatanje frontalnog oblika rata na celom ratištu i odbrane svih teritorija, bez obzira na to gde se nalazile, kao glavnog imperativnog zadatka naših oružanih snaga.

U odnosu na zadržavanje oslobođenih teritorija dolazi do primene diferenciranog kriterija. Po njemu je čvršće trebalo držati onaj oslobođeni prostor i objekte, gde se radilo o forsiranom širenju političkog uticaja na mase, odnosno gde su to tražile vojna saradnja sa saveznicima i potrebe demonstracije solidnosti našeg vojnog faktora uopšte, i posebno, u odnosu na one savezničke ciljeve koji su bili divergentni sa našim nacionalnim interesima i revolucionarnim ciljevima. Sa gledišta oblika rata to je značilo daljnje snaženje i narastanje frontalne komponente.

¹⁷ Na ovu gredu izašle su u širokoj lepezi naše četiri operativne grupe i to — 5. i 17. div. preko Golije i Javora na Rudnik, — 1. prolet. korpus preko Zlatibora na Maljen, — 12. korpus iz ist. Bosne preko Poveljena ka Ceru, — 11. i 28. div. iz istočne Bosne na Sokolsku planinu, — 2. prolet. divizija je upućena u pravcu jugoistočne Srbije, dok je deo snaga sa ovog područja orijentisan prema istočnoj Srbiji.

¹⁸ Tito: isto, knj. I, str. 272.

¹⁹ Stvaranje na teritoriji 2. korpusa Primorske operativne grupe govori da je ova prostorija imala karakter dvostrane operacijske osnovice — prema Srbiji i prema Jadranu. Stvaranje naše baze na Visu, gde je bilo i sedište Vrhovnog štaba, omogućilo je direktne kontakte sa saveznicima, olakšalo snabdevanje i onemogućavalo reakcionarnim snagama da se postave između naših i savezničkih snaga.

ad 2. Kao što je pomenuto, određene vojne obaveze prema saveznicima nametale su nam neka strategijska rešenja koja su imala pečat sledećih okolnosti:

— na istočnom delu našeg strategijskog rasporeda radilo se o potrebi učešća u oslobađanju glavnog grada i presecanju velikomoravskog strategijskog pravca, što se postizalo pretežno frontalnom komponentom ratnih dejstava; u organizacionom pogledu to je zahtevalo stvaranje 1. armijske grupe, što predstavlja uvod u stvaranje armija kao operativno-strategijskih tela i preuzimanja odgovornosti za jedan deo kontinuiranog i linijskog fronta na našem ratištu koji je bio direktan nastavak i produžetak savezničkog fronta.

— planirani krupni koordinirani udari (u sadejstvu sa savezničkom avijacijom) po komunikacijama, naročito u Makedoniji, Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji, zahtevali su određen stepen i našeg strategijskog grupisanja i, donekle, poseban način i metod naših borbenih dejstava; cilj ovih operacija bio je da se okupatoru onemogući ili oteža pregrupisanje snaga, stvaranje fronta na istoku naše zemlje, uredno snabdevanje, pojačavanje snaga na frontu u Italiji i povlačenje grupacije iz Grčke; u taktičkom pogledu, deo ovih operacija izvođen je u vremenski podeljenim ulogama — naše snage su dejsvovalе noću kada savezničko vazduhoplovstvo nije moglo, a ono danju; uloge su deljene i po prostoru i ako je bilo i istovremenog taktičkog sadejstva;

— naša aktivnost na zapadnom delu strategijskog rasporeda karakteriše se izvođenjem kombinovanih operacija na moru, otocima i kopnu, koje su bile vremenski sinhronizovane i koordinirane sa dejstvom savezničkog vazduhoplovstva i manjih delova pomorskih snaga; pomorskodesantne operacije bile su uvek usklađivane sa udarima naših snaga s kopna radi zajedničkog oslobađanja pojedinih zona, objekata i baza; najtešnje sadejstvo ili, bolje rečeno, dejstvo integriranih snaga KoV i RM, primenjeno je pri oslobađanju pojedinih ostrva ili grupa ostrva u srednjoj Dalmaciji i na Primorju; cilj ovih operacija je bio — povezivanje našeg i savezničkog fronta u jadranskom bazenu, stvaranje mogućnosti za prijem materijalno-tehničkih sredstava i oslobađanje naših jadranskih komunikacija; sem toga, cilj im je bila i zaštita naših interesa pred opasnošću koja je pretila od eventualnog povezivanja unutarnje kontrarevolucije sa snagama zapadnih saveznika, kao i da im se onemogući posedaње nekih delova naše teritorije.

Nešto docnije, naše operacije na primorskom vojištu imale su zadatak da privuku i angažuju operativne rezerve okupatora u Istri i Slov. primorju koje su bile namenjene za intervenciju na italijanskom frontu.

ad 3. U zimu (1944/1945. godine) protivnik je držao kontinuiran front na r. Dravi i kroz Srem zapadno od Šida, dok je južno od r. Save, sistemom utvrđenih uporišta (Brčko, Sarajevo, Banja Luka, Bihać, Gospić itd.) štitiо bočne prilaze s juga savskom strategijskom pravcu. Po dubini našeg ratišta raspolagao je sa nekoliko pojaseva, utvrđenih sistemom poljske i stalne fortifikacije. Držeći pomenuti front, neprijatelj je istovremeno izvlačio svoje strategijske grupacije sa juga u pravcu severozapada.

Koncem 1944. i početkom 1945. godine, naše oružane snage angažovane su na sledećim zadacima:

a) ometanju povlačenja protivničke grupe armija sa našeg ratišta i sprečavanju stabilizacije fronta na linijama koje su za njega bile najvažnije i najpodesnije; u ovom smislu zapažene su operacije naše 4. armije koja je oslobođanjem Mostara i Knina otvorila prilaze neprijateljskim uporištima u dolini Bosne i Une; 2. armija ometala je neprijateljevo povlačenje kroz istočnu Bosnu i onemogućila mu stvaranje fronta na Drini, dok krupnije rezultate u pravcu r. Bosne, njegovog glavnog komunikacijskog pravca, nije uspela da postigne; 1. armija je potisnula neprijatelja na liniju zapadno od Šida, ali nije uspela da oslobodi Vinkovce, važan komunikacijski čvor koji je povezivao neprijateljske snage u dolinama Drine, Save i Drave; na dravskom pravcu, 3. armija je neposredno štitila levi bok sovjetskog strategijskog rasporeda u Mađarskoj; težište dejstva naših snaga u pozadini neprijateljevog glavnog fronta orijentisano je na komunikacije u dolinama Save, Bosne i Une kojima je balkanska grupacija bila povezana sa Nemačkom i na splet komunikacija u gornjem toku Save, Drave i Soče sa kojima je grupa armija »C« (Italija) bila povezana sa grupom armija »Jug« u Mađarskoj;

b) izvođenju reorganizacije, popune, prijema dela novih borbenih sredstava od saveznika i pripremanju uslova za završnu operaciju. Početkom 1945. formirane su tri armije (1, 2. i 3.), početkom marta stvorena i 4. armija, NOV i POJ preimenovana je u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab u Generalštab JA. Brojnim jačanjem naših snaga postignuta je konačna promena u odnosu vojnih snaga u našu korist. Istovremeno smo primili nova tehnička sredstva od saveznika i završili obuku u rukovanju.²⁰

Vrhovno komandovanje je pred sve naše snage (na frontu, u neprijateljskoj i našoj pozadini) postavila jединствен strategijski zadatak: okružiti i uništiti nemačku balkansku grupaciju i kvislinge i definitivno osloboditi zemlju, uključujući i one oblasti koje su posle I svet-skog rata pripojene Italiji.

Osnovna ideja strategijskog plana za završne operacije sastojala se u ovome: koncentričnim udarima krilnih grupa armija (na desnom krilu 1. i 3. armija, a na levom 4. armija i snage RM) probiti neprijateljski front u Sremu i Lici, a zatim energičnim prodorima dolinom Drave i Save i uz jadransku obalu izbiti na prostor Julijskih Alpi i Karavanki, gde spojiti obruč oko neprijateljske grupacije. Istovremeno centralnom grupacijom (2. armija) energično nastupati na severozapad, čisteći neprijatelja iz Bosne i centralne Hrvatske. Snagama u pozadini postavljen je opšti zadatak da u planskom sadejstvu sa armijama na frontu na najefikasniji način doprinesu izvršenju ovako postavljenog strategijskog zadatka. Naše snage u oslobođenim delovima zemlje imale su zadatak da energičnim dejstvima unište razbijene

²⁰ Od novih rodovskih jedinica koje su formirane u ovo vreme pomenuo bih sledeće: 2 tenk. brigade, 28 art. brigada, 4 inž. brigade, 3 ptađ, 1 puk za vezu 3 auto-bataljona, 1 paad, 1 konička brigada, 1 železnička brigada. RV je raspolagalo sa 2 aviodivizije (lovačka, jurišna).

i zaostale neprijateljske grupe.²¹ Naše snage u neprijateljskoj pozadini bile su operativno potčinjene armijama koje su operisale na frontu, dok su snage u našoj pozadini stavljene pod komandu Generalštaba i glavnih štabova.²²

Strategijska osobenost ove završne faze rata sastoji se upravo u tome što je sada prvi put frontalna komponenta dejstava postala dominantna, ali ne i jedina i za sve strategijske ciljeve dovoljna. Radilo se o kombinovanju na višem nivou frontalnih sa razvijenim dejstvima krupnih snaga u pozadini neprijateljskog fronta. Ova karakteristika naše strategije ne predstavlja prost i mehanički zbir dve različite vrste dejstava, već znači svojevrstu i originalnu sintezu u okviru jedinstvene strategije, proizašle iz specifičnog oblika rata. Celovit oblik našeg opštenarodnog rata ispoljio se potpuno i kompletno u ovoj fazi u kojoj, pored frontalne komponente koja je zauzela glavno mesto, imamo i dejstva u neprijateljskoj i našoj pozadini.

»Opštenarodni rat kao vojni oblik narodnooslobodilačke borbe, ispoljio se naročito jasno u završnim operacijama naše armije. Međutim, treba imati u vidu da se do njega došlo postepeno, tj. od partizanskog načina dejstva koji je odgovarao odredima i diverzantskim grupama (koje imamo i u ovoj etapi — primedba N. P.) preko dejstva brigada koje su partizanski rat vodile na kvantitativno i kvalitativno višem nivou, i svojevrstne kombinacije partizanskih i frontalnih dejstava divizija i korpusa (koje imamo u ovoj etapi u pozadini glavnog fronta — primedba N. P.), sve do završnih operacija i dejstava armije u kojima su najjasnije ocrtane karakteristike oslobodilačkog rata.«²³

Vredi se zadržati na nekim najosnovnijim formama i načinima dejstva, da bismo bar u najkraćim crtama predstavili karakteristike strategije u ovoj fazi.

— Koncentrični udari krilnim grupama armija, sa idejom strategijskog okruženja i uništenja jake protivničke grupacije, rezultat je postignutog povoljnog odnosa snaga na našem ratištu i primene odgovarajuće ratne veštine, u prvom redu strategijskih načina upotrebe naše oružane sile. Shodno ovoj ideji izvršeno je grupisanje naših snaga na frontu i u pozadini sa jasno određenim strategijskim težištem. U okviru ove strategijske ideje, pojedine naše grupacije izvršile

²¹ Od ukupnog broja divizija, na frontu se nalazilo 28, a u pozadini neprijatelja 16, ne računajući široku mrežu partizanskih odreda i organa korpusnih vojnih oblasti. Međutim, treba imati u vidu da su naše divizije na frontu, po brojnem stanju i vatrenoj moći, bile 2—3 puta jače od onih u pozadini. Protivnik je od ukupnog broja divizija imao 21 na frontu i 23 divizije u pozadini. U našoj pozadini, pored snaga KNOJ-a, nalazilo se i 6 divizija uz ostale organe pozadinske vojne organizacije. U rezervi VŠ bile su 3 divizije pored nekih rodovskih jedinica.

²² Potčinjavanje komandama armija snaga u pozadini neprijatelja, izvršeno je po sledećem:

- 4. armiji bili su potčinjeni 11, 4, 7. i 9. korpus;
- 2. armiji 2, 3. i 5. korpus (kasnije i deo 4. korpusa);
- 1. armiji 10. korpus;
- 3. armiji 6. korpus (a u početku i 10. korpus).

²³ Gošnjak: »Tito strateg revolucije i tvorac narodne armije« *Vojno delo*, br. 4—5/62, str. 43.

su više originalnih i zapaženih operativnih manevara, sračunatih na što potpunije izvršenje krajnje postavljenog strategijskog cilja.

— Proboj neprijateljske operativno-strategijske odbrane, organizovane u vidu pojaseva i odbrambenih uporišta, i kasnije gonjenje protivnika, izvršeni su udarom s fronta, uz strategijsko, operativno i taktičko sadejstvo sa našim snagama u pozadini protivnika. Pri ovom se svuda težilo operativnom i taktičkom odsecanju i okruženju neprijatelja, da bi ga se parcijalno i po delovima uništavalo. U ovom smislu su karakteristični lička i primorska operacija 4. armije i pokušaj odsecanja neprijateljske grupe na sremskom frontu, manevrom snaga naše 1. i 3. armije.²⁴

— Strategijski aspekt kombinacije frontalnih sa dejstvima u neprijateljskoj pozadini predstavlja za nas značaj od najvećeg interesa. Postojanje naših snaga u pozadini neprijatelja u navedenom brojnom odnosu, način njihove upotrebe, sistem komandovanja — omogućili su našoj strategiji da na odgovarajući i svojstven način reši krupne strategijske probleme.

a) Postojanjem velikih slobodnih teritorija i snaga u pozadini neprijateljskog fronta na svim pravcima i svim dubinama povoljno je rešen problem tempa nastupanja i gonjenja (razume se i snabdevanja i zbrinjavanja) kao jednog od bitnih problema u napadnim strategijskim operacijama sa planiranim ciljem okruženja i uništenja protivnika. Iako su naše snage na frontu imale brojnu premoć, nedostatak iskustva za ovaj oblik dejstva, nedovoljne količine borbene tehnike, municije i goriva, ozbiljno su slabili njihovu vatrenu i manevarsku mogućnost, što je pomenutom okolnošću bilo ublažavano i nadomešteno.

b) Problem manevra po spoljnim operacijskim pravcima, uz ograničenu motorizaciju i mehanizaciju, rešavan je u kombinaciji sa manevrom naših snaga u protivničkoj pozadini po unutrašnjim pravcima i usklađenim udarima u susretnom pravcu radi presecanja i razdvajanja neprijateljskih operativnih grupacija. U ovom smislu su karakteristični postupci naših 6. i 10. korpusa u Slavoniji prilikom susreta sa snagama 3. armije na Dravi, i manevar slovenačkih snaga u pravcu Trsta prilikom sadejstva 4. armiji.

c) Nedostatak bombarderske avijacije i vazdušnodesantnih trupa uspešno je nadomešten dejstvom naših krupnih snaga u pozadini neprijatelja koje su:

- sprečavale manevre rezervi,
- onemogućavale i otežavale organizovanje odbrane po dubini,
- remetile plansko i blagovremeno izvlačenje i povlačenje,
- obezbeđivale krila i bokove naših snaga na frontu,
- otežavale i onemogućavale redovno snabdevanje,
- pomagale pri forsiranju i stvaranju mostobrana našim snagama na frontu itd.

²⁴ U ličkoj operaciji je naša 4. armija odsekla i okružila nekoliko taktičkih grupacija protivnika, a u primorskoj je odsekla neprijateljsku operativnu grupaciju u Rijeci manevrom preko svog desnog krila i iskrcavanjem pomorskog desanta u Istri. Planom sremske operacije bilo je predviđeno da se naša 3. armija, forsiranjem Drave sa severa, a operativna grupa forsiranjem Save s juga, spoje zapadno od Vinkovaca i odseku neprijateljsku sremsku grupaciju.

d) Izvršavanje mnogih zadataka strategijske obavještajne službe za potrebe snaga na frontu, kao što su otkrivanje neprijateljskih namjera, grupisanje, operativno-strategijski manevri itd., velikim delom je ležalo na našim snagama u pozadini neprijatelja.

e) Zadatak ovih snaga i u ovo vreme bio je da svojom aktivnošću i uticajem na narod obuhvataju i privlače u borbu što više našeg nacionalnog živilja u onim krajevima gde pokret nije do tada bio masovan.

Strategijska operacija za konačno oslobođenje, praktično se sastojala od mnoštva većih i manjih napadnih, a ponegde i odbrambenih operacija, vođenih u isto vreme na velikom prostranstvu i na veoma raznovrstan i originalan način, počevši od partizanskih i diverzantskih akcija, klasičnog frontalnog proboja dela organizovane neprijateljske odbrane, uz plansko taktičko-operativno sadejstvo sa našim krupnim snagama u pozadini protivnika, do dejstva naših snaga u vlastitoj pozadini protiv odsečenih ili ostavljenih neprijateljskih grupa. Sva ta raznolika dejstva bila su povezana jedinstvenim strategijskim ciljem i planskim usklađivanjem kroz jednovremene ili uzastopne operacije, bilo da se radilo o operacijama kombinovanog tipa front — neprijateljska pozadina, bilo o operativnom ili strategijskom povezivanju samostalnih operacija u neprijateljskoj ili našoj pozadini sa onima u zahvatu fronta. Glavnina snaga je angažovana u frontalnim dejstvima, čime je ova komponenta u ukupnim dejstvima imala glavnu ulogu, ali je uspešna celina strategijskog zadatka obezbeđena primenom i svih ostalih komponenata naše strategijske koncepcije i našeg razvijenog oblika NOR-a.²⁵

*

Iznete osnovne crte strategijskog načina vođenja oružane borbe kroz pomenute tri etape NOR-a, samo u osnovi pokazuju fizionomiju i evoluciju naše strategijske koncepcije. Njena fizionomija i evolucija

Prilog 1

Odnos snaga i njegova evolucija na našem ratištu

Godina	Okupator		kvislinzi	ukupno	naše snage					ukupno	međusobni odnos
	divizija	ukupno brojno stanje			bPO	brig.	div.	K	A i AG		
1941. /kraj/	25	586.000*	116.000	619.000	43	1	—	—	—	80.000	1 : 9,2
1942.	36	609.000	220.000	829.000	45	37	9	2	—	150.000	1 : 5,5
1943.	30	400.000	250.000	650.000	108	109	27	9	—	300.000	1 : 2
1944.	39	350.000	180.000	530.000	107	258	51	17	1	500.000	1 : 1
Kraj rata	34	263.000	170.000	433.000	107	261	61	10	4	800.000	2 : 1

* Od ovog broja otpadalo je na Nemce 81.000, Italijane 400.000, Bugare 55.000, Mađare 20.000; kvislinške snage su uglavnom pripadale tzv. »NDH«, u jačini od oko 110.000 ljudi.

²⁵ Vidi prilog br. 1: Međusobni odnos snaga i njegova evolucija na našem ratištu i br. 2: o okupatorskim i našim gubicima u toku NOR-a.

Nepotpuni pregled okupatorskih i naših gubitaka u toku NOR-a

godina	ubijenih	ranjenih	Gubici okupatora										naši gubici	
			zapljenjeno i uništeno										ubije- nih	ranjenih
			top	mitr.	puško- mitr.	pušaka	metaka i granata	mino bac.	tenk.	mot. voz.	avi- ona	voz. /vag./		
1941.	41.000	28.602	71	278	1.241	37.879	3.800.000	140	35	432	15	732	25.913	29.300
1942.	52.000	41.208	118	680	1.763	90.987	5.537.773	385	68	790	28	3400	35.194	31.200
1943.	84.000	170.654	842	2961	6.252	141.341	128.280.000	2076	180	680	84	—	61.000	61.730
1944.	120.000	58.751	620	1200	6.553	134.901	37.799.897	1909	160	2300	42	—	94.317	147.650
1945.	150.000	260.219	2991	8277	16.000	202.245	189.196.650	2639	485	9700	140	—	88.524	130.000

iz etape u etapu (kao i unutar njih) u suštini su zavisile od odnosa snaga na svakom stupnju razvoja NOR-a. Promena odnosa snaga na našem ratištu razvijala se kroz relativno dug i izuzetno komplikovan proces, kroz specifičan oblik našeg rata, pri čemu je i ratna veština u celini, a napose strategijska načela i koncepcije, odigrala krupnu aktivnu ulogu, predstavljajući sredstva i materijalnu snagu koja je maksimalno doprinosila stvaranju naše opšte premoći nad protivnikom.

Izvršavajući postavljene zadatke, rešavajući nametnute probleme u jednoj od etapa rata, naša ratna veština je ujedno pripremala uslove i stvarala mogućnosti za prelazak na višu etapu, viši organizacioni stepen i na druge i drugačije metode primene svojih sredstava, na kojem je, opet uz veću ili manju korekciju vlastitih, do tada važećih principa pripremala uslove za daljnje menjanje opšteg odnosa snaga, a time i za daljnji progresivni razvitak. Prema tome, radi se o stvaralačkoj evoluciji naše strategije koja je, držeći se opštih ciljeva i oblika rata, kroz praksu oružane borbe, koristeći se stečenim pozitivnim i negativnim iskustvima, razvijala i usavršavala sredstva oružane borbe i metode njenog izvođenja.

Kad je reč o ratnoj veštini NOR-a, o njegovoj strategiji, ili još određenije — o odnosu snaga, nužno je snažno podvući i ukazati na ulogu naroda kao subjekta u izvođenju oružane borbe. Ovaj osvrt će istaći samo direktno učešće naroda u oružanoj borbi i uticaj te činjenice na vojni odnos snaga na našem ratištu.

U tzv. »regularnim ratovima« uloga naroda se obično razmatra u smislu i u okvirima njegove političke podrške ciljevima rata, privredne delatnosti za front i, naravno, učešća u oružanim snagama. Naš NOR je pokazao da se, pored ovih funkcija, uloga naroda proširivala na neposredno angažovanje u oružanoj borbi, tj. u obavljanju čitavog niza delatnosti koje u drugim uslovima pripadaju pojedinim rodovima i službama organizovanih oružanih snaga. Tek tako shvaćena uloga naše žive sile omogućava da se dođe do realnije i tačnije procene međusobnog odnosa snaga na ratištu. Ograničiti funkcije naše strategije samo na načine upotrebe oružanih snaga, i naša dejstva prikazivati samo kao sudar oružanih formacija, bilo bi jednostrano, nepravilno i netačno.

Angažovanje naroda na čitavom nizu različitih zadataka koji po karakteru i cilju imaju vojni značaj, organski se uklapalo u koncepciju širokog oslobodilačkog pokreta i u njegovu vojnu strategiju — posebno. Pomenimo, najkraće, samo neke od funkcija koje je vršila naša nenaoružana živa sila, a koje je naša strategija mogla i umela, zavisno od stepena razvitka i drugih uslova oružane borbe, da iskoristi.

Rušenje i zaprečavanje puteva i pruga i sprečavanje pokreta neprijateljskoj motorizaciji, najvećim delom su delo naroda. Naše relativno malobrojne vojne snage, naročito u početku oružane borbe, to ne bi stigle učiniti. Ishranu naših jedinica organizovalo je samo stanovništvo, ne samo na taj način što je namirnice prevozilo i isporučivalo trupnim intendanturama, već je često spremljene obroke donosilo direktno na položaje. Sklanjanje životnih namirnica ispred neprijateljskih ofanziva stvaralo je potrebne rezerve bez kojih bi bilo nemoguće ostajati na određenim terenima i izvoditi borbena dejstva. Smeštaj po kućama, pranje, krpjenje i zamena rublja pomagali su da se sačuva fizička snaga boraca i spremnost za dejstvo u razna godišnja doba. Zbrinjavanje, lečenje i ishrana ranjenih i bolesnih predstavljali su doprinos koji je na najdirektniji način uticao na snagu i borbeni moral boraca i jedinica. Obavljanje kurirske službe, transport municije i drugih potreba, obaveštavanje o neprijatelju, o njegovoj snazi i namerama, borba protiv pete kolone i špijuna, skrivanje boraca i ilegalnih radnika u gradovima i druge ratne delatnosti spadaju po značaju u red onih koje su izvodile naše oružane formacije. Tačnije rečeno, sve su to funkcije koje u regularnim oružanim snagama obavljaju određeni rodovi i službe kao što su: inžinjerija, intendantska, sanitetska, transportna, obaveštajna i kontraobaveštajna, služba veze i druge službe i rodovi.

Sve su ove delatnosti u odgovarajućim srazmerama uvećavale brojnu snagu naše oružane sile, što se pri proceni međusobnog odnosa snaga mora uzimati u obzir, ukoliko se žele shvatiti karakter, okviri i specifičnosti naše vojne strategije.²⁶

Strategijska koncepcija NOR-a je, određivanjem ciljeva, karaktera, vojnog oblika i načina izvođenja oružane borbe, predstavljala onaj neophodni uslov bez kojeg se ništa nije moglo ni početi, a određena je tako da predstavlja istorijski obrazac stvaralačkog, vidovitog i genijalnog prilaženja rešavanju krupnih društvenih i vojno-političkih problema u izvanredno komplikovanim unutaršnjim i spoljnim uslovima, u kojima se odvijao naš rat. Od opšte koncepcije do njene primene i realizacije u praksi, uvek je dug put, raznolike su i do kraja nepredvidljive okolnosti, različite lokalne specifičnosti, nejednako brojne i sposobne rukovodeće snage na raznim nivoima rukovođenja i komandovanja itd., što je sve uslovalo i određene manje ili krupnije greške i skretanja u procesu pripreme i vođenja NOR-a, čije isticanje može, takođe, da posluži kao korisno iskustvo i pouka.

Od iskustava te vrste mogu se pomenuti sledeće pojave i subjektivni propusti:

²⁶ U ovom pogledu je veoma korisno upoznati se sa delom B. Oreščanina »*Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*«, kojom se autor koristio pri obradi i drugih problema u ovom članku.

— u nekim krajevima, usled nepotpunog i neblagovremenog shvaćanja karaktera našeg NOR-a, dolazilo je do levo-sektaških pojava koje su revolucionarne ciljeve borbe suprotstavljale njenim nacionalno-oslobodilačkim ciljevima i time sužavale njenu široku i masovnu bazu; iako se, u prvom redu, radi o greškama političke prirode, one su imale najdirektnije vojnostrategijske reperkusije, budući da su vodile gubljenju jednog dela našeg boračkog potencijala, čime se objektivno vojnički pomagalo protivniku; ovo utoliko više što su, pri određivanju našeg strategijskog težišta na prostore van gradova, ovakve devijacije pasivizirale i od nas udaljavale seljačke mase koje su predstavljale glavninu naših oružanih snaga;

— u pogledu vojnog oblika rata bilo je u lokalnim okvirima određenih lutanja i nerazumevanja koja su se svodila na suprotstavljanje masovnog narodnog ustanka partizanskom načinu organizacije i dejstava, i, na drugoj strani, pridavanje velike pažnje sabotažnim, diverzantskim i gerilskim akcijama na račun masovnih narodnih ustanaka koji su jedini mogli biti baza za daljnje jačanje i razvoj oružanih snaga i pokreta u celini;

— u početnoj etapi rata, u nekim krajevima je bilo dosta spore orijentacije na oružanu borbu protiv okupatora, glavni neprijatelj video se u domaćim izdajnicima, što je u strategijskom pogledu značilo ne videti pravog protivnika, a u političkom je moglo voditi međunarodnom razračunavanju;

— uprkos jasnoj orijentaciji i često ponovljenom načelu o izbegavanju krutih frontalnih borbi, u praksi se tu i tamo, (naročito, u fazi partizanskih odreda) dešavalo da su neki naši sastavi u raznim krajevima zemlje nepotrebno i štetno istrajavali u frontalnim otporima i sukobima;

— pri prelasku sa nižeg organizacionog stepena na viši i pri upotrebi drukčijih metoda i načina oružane borbe, bilo je, tu i tamo, zakašnjanja sa formiranjem brigada, kao što je bilo i istrčavanja i forsiranja takvih organizacionih oblika za koje nisu tada sazreli svi uslovi; mestimično je bilo i pojava da se u periodu stvaranja NOV sa potcenjivanjem odnosilo prema značaju i ulozi partizanskih odreda i vojnopozadinskih organa vlasti;

— treba ukazati i na pojave povremene pasivnosti nekih, iako veoma ograničenih, naoružanih sastava, koji su pogrešno shvatili načelo čuvanja žive sile, ne shvativši da vojna pasivnost u oružanoj borbi ne samo što ne služi čuvanju žive sile, već direktno vodi iz pasivizacije u demoralizaciju i rasulo;

— može se ukazati da obaveštajnoj službi u strategijskim i operativno-taktičkim razmerama nismo poklanjali pažnju kakvu zaslužuje, niti smo iskoristili sve one velike mogućnosti koje su nam stajale na raspolaganju;

— prilikom izvođenja krupnijih i kompleksnih operacija u kojima je morao dolaziti do izražaja visok stepen organizacije, posrednog i neposrednog sadejstva i osećanje za celinu i krupnije ciljeve, zbog nedoraslosti kadrova, lokalnih ograničenosti i sl. bilo je većih ili manjih propusta, iako su i oni, našim rastom, postepeno iščezavali;

— može se ukazati na to da je objektivno bilo više mogućnosti za različitu borbenu aktivnost u gradovima, naročito u onim koji su imali mnogobrojniju radničku klasu i intelektualnu omladinu.

Pored svega, treba naglasiti da su svi ovi propusti, slabosti i greške sporadičnog značaja i da, u poređenju sa našim krupnim i istorijskim uspesima, rezultatima i pozitivnim iskustvima, predstavljaju samo marginalne pojave. Upravo, one pomažu da se još šire shvati komplikovanost naše oružane borbe i gigantske razmere dela koje smo obavili.

General-major
Nikola PEJINOVIC